

Çin Nasıl Çin Oldu?

Jonathan Clements

Jonathan Clements Uzakdoğu Asya tarihi ve kültürü üzerine yazdığı çok sayıda inceleme ve kurmaca eserleriyle tanınmaktadır. İmparatorların, siyasi liderlerin, filozofların, ünlü samurayların ve isyancı liderlerin biyografilerinden Japon manga ve anime kültürüne dek hayli geniş bir ilgi alanına sahip olan Clements'in eserleri Çince'den Fransızca'ya pek çok dile çevrilmiştir. Wales Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezinde Japon anime endüstrisinin tarihsel gelişimini konu edinen Jonathan Clements, Tayvan'daki Cheng Chi Üniversitesi'nde Çincenin Mandarin lehçesi üzerine eğitim aldıktan sonra 2013-2019 yılları arasında Çin'in seçkin üniversitelerinden Xi'an Jiaotong'da misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur.

Jonathan Clements yazarlığın ve çevirmenliğin yanı sıra National Geographic ve PBS gibi televizyon kanalları için Uzakdoğu tarihi ve kültürü hakkında programlar da hazırlamıştır. Kurmaca ve kurmaca dışı eserleriyle çeşitli ödüllere layık görülen Clements'in *Japonya Nasıl Japonya Oldu?* adlı eseri 2020 yılında Cansen Mavittuna çevirisiyle Metropolis'ten yayınlanmıştır.

Çin Nasıl Çin Oldu?

Jonathan Clements

Özgün adı

Modern China: All that matters

© Jonathan Clements, 2015

© Metropolis Yayıncılık, 2021

ISBN 978-605-06781-8-5

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmaksızın mekanik ya da elektronik hiçbir yolla çoğaltılamaz ve başkalarına iletilemez. Tüm hakları saklıdır. Eserin hakları AnatoliaLit Ajans aracılığıyla John Murray Press/Hachette UK'den alınmıştır.

İngilizce aslından çeviren: Cansen Mavituna

Yayına hazırlayan: Onur Öztürk

Düzeltili: Deniz Güney

Kapak tasarımı: Gülce Nur Ertopuz

Baskı ve cilt: Ana Basın Yayın

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. 2622. Sk. Güven İş Merkezi No:6/13

Bağcılar / İstanbul Tel: (212) 446 0599

Sertifika no: 20699

Birinci baskı: Ekim 2021

Metropolis Yayıncılık

Hobyar Mah. Cemal Nadir Sk. No:16/27 Çağaloğlu 34112 İstanbul

(212) 511 9102 | info@metropoliskitap.com

www.metropoliskitap.com

Sertifika no: 47890

Çin Nasıl Çin Oldu?

Jonathan Clements

Çeviri: Cansen Mavituna

METROPOLiS

İçindekiler

	Giriş	7
I	Doğu Kızıldır	19
II	Açılma	39
III	“Tek Ülke, İki Sistem”	59
IV	Oyunlar Başlasın	75
V	Geleceğin Çin’i	95
	Sonsöz: Xi’nin Çin’i	111
	Doç. Dr. Ceren Ergenç	
	100 maddede Çin	127

Giriş

“Çin hâlâ muamma olduğundan, bu ülkeyle ilgili bize bir sürü saçmalık anlatıldı. Bir avuç Avrupalının istediği gibi manipüle ettiği o akılsız ve barbar hükümet, dünyadaki tüm ülkelerin taklit edebileceği en kusursuz model gibi görünüyordu.”

Alexis de Tocqueville, *Eski Rejim ve Devrim* (1856)

Çin’le ilgili bilinmesi gereken en önemli şeyler nelerdir? Öncelikle “önemli” derken *kim* için önemli olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Tarihsel açıdan, geçmişte olup biten olaylara iştirak edenler ve bu süreçlerde karar alıcı konumunda olanlar için önemli olan meseleleri anlamak demektir bu. Siyasi açıdan ise olayların sebep ve sonuçlarını da göz önünde bulundurmaya gerektirir: Bütün bunlar neden oldu ve hem Çinliler hem de Çinli olmayan bizler için ne anlama geliyor? Ayrıca bugün modern Çin’de geçerli olup, gelecekte önem kazanacak meseleleri de göz önünde bulundurmak gerek. Bu kısa kitap da, modern Çin’e dair bilinmesi gereken isimleri, tarihleri ve meseleleri okura tanıtmayı amaçlıyor.

Tahmin edilebileceği gibi Çin konusunda muazzam fikir ayrılıkları var. Tang Xiaojun’un 146 sayfalık *Concise History of the Communist Party of China* kitabı, Büyük İleri Atılım ile Kültür Devrimi’ni kapsayan 1957-1978 yıllarına sadece bir sayfa ayırıp, bu dönemde “uzun vadeli hataların” yapıldığını söylemekle yetiniyor. Bu dönemin Çin Komünist Partisi (ÇKP) açısından o kadar da önemli olmadığını savunacak fanatik ÇKP’liler olduğuna eminim. Ne var ki hayatını kaybeden milyonlar için kesinlikle önemli bir dönem bu.

Çayın Çin'den geldiğini bilmek, Victoria dönemi İngiltere'sinin kaymak tabakasına yetiyordu mesela; Britanyalı tüccarların çay karşılığında sattıkları afyon maddesiyle Çinlileri uyuşturucu müptelası yapmasının onlar için bir önemi yoktu. Ayaklarının altındaki yüzlerce yıllık zemin sarsılmaya başlayan Çin kırsalındaki toprak ağaları için, yabancı vaiz ve tüccarların geleneksel düzeni bozması önemliydi. Bu tuhaf ecnebilerin daha nitelikli koşullarda eğitim, hijyen ve kalkınma vadetmelerinin bir önemi yoktu. Boxer Ayaklanması sırasında, Pekin'de elçiliklerin yer aldığı Sefaret Mahallesi'ne sıkışmış korku içindeki yabancı tüccarlar ve aileleri için radikal bir örgütün onları öldürmek istemesi önemliydi. Bu örgüte üye dövüş sanatları ustalarının rejim tarafından el altından desteklemesinin bir önemi yoktu. Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki öğrenciler Afyon Savaşları ve Yüzyıllık Aşağılanma'ya dair hemen her şeyi bilirlerken, Mao döneminin korkunç uygulamaları hakkında pek bilgi sahibi değiller. Bu öğrenciler için önemli olan şeyler bambaşka bir dünyaya ait; çoğu zaman gözleri ya çevrimiçi bir oyunda ya da ellerindeki iPhone'da. Dolayısıyla, hayatlarındaki yasakların da farkında olmayabilirler: Çin piyasasına giremeyen oyun konsollarından tutalım, hükümetin "Altın Kalkan" isimli sansür departmanı tarafından engellenen sakıncalı çevrimiçi içeriklere dek pek çok şey erişemiyorlar.

Çin tarihi yabancı okurların gözüne tek heceli isimler ve unutulmuş hanedanlarla dolu kafa karıştırıcı bir girdap gibi görünebilir. Bu kitap, Çin'deki modern yaşam ve kültür üzerinde en büyük etkiye sahip faktörleri ele alıyor. Bu amaç doğrultusunda da birbirinden çok farklı iki adamın, Mao Zedong ve Deng Xiaoping'in mirasları ile şimdilik görevdeki Başkan Xi Jinping'in temsil ettiği yeni bir kuşağın potansiyeline odaklanıyor.

Birinci bölüm, Halk Cumhuriyeti'nin görkemli ilanı ile doğan "Modern Çin" in başlangıcı ile ardından gelen sorunlarla dolu otuz yılı ele alıyor. Kendini Marksist bir ütopya olarak adlandıran Çin, Sovyet Rusya'yla ilk başlarda kurduğu gönül ilişkisinde

zorluklar yaşadı ve kısa sürede polemiğe tutuştu. Soğuk Savaş döneminde uluslararası bağlantılarını neredeyse tamamen koparan Çin, bir dizi başarısız sosyal deneyle kendini tüketmeye başladı. Komünist propaganda herkesin tek bir amaç ve fikir etrafında birleştiğini söylese de, iç çatışmalar ve kan davaları yüzünden paramparça halde olan Komünist Parti, sahte istatistikler ve askeri himayeler üzerinden yürüyen bir savaşın içindeydi. Gerçekçi beş yıllık ekonomik planlar gitmiş, yerine grotesk ve fantastik Büyük İleri Atılımlar ile iç devrimler gelmişti.

İkinci bölümde, Mao'yu kurnazca bertaraf eden Deng Xiaoping'in önderliğinde "Çin'e özgü sosyalizm" in kuruluşuyla yaşanan son ve en kalıcı istikamet değişimi ele alınıyor. Deng'in planladığı (fakat kestaneleri ateşten almaya sıra gelince maşalarını kullandığı) ekonomik reformlar, Çin'de hayli yoğun, hızlı bir büyüme süreci başlatmakla kalmadı, dünyayı da değiştirdi. Kuş uçmaz kervan geçmez kasabalar ışıltılı şehirlere dönüştü ve Çin, ihracat ve yatırım merkezi haline geldi. Elbette bununla birlikte başta toplumsal adaletsizlik ve fırsat eşitsizliği olmak üzere yepyeni sorunlar baş gösterdi. Yazar William Gibson'ın sözleriyle ifade edecek olursak, yarınlar gelmişti ama eşit bir şekilde dağıtılmamıştı. Mao'nunkine benzer bir kişi kültü yaratmamaya bilhassa özen göstermiş olsa da Deng'in modern Çin üzerindeki etkisinin, bugün hâlâ kâğıt paraları süsleyen Başkan'dan daha büyük olduğu söylenebilir. Bugünkü Çin'in ışık hızıyla yükselişi ve akıllara durgunluk veren başarıları açısından Deng çok daha önemli.

Üçüncü bölümde Çin'in anakaradan uzaktaki bölgelerine yaklaşımı ele alınıyor. Modern zamanların en önemli olaylarından biri, Hong Kong'un 1997'de Çin'e iade edilmesiydi. Bu bölümde nispeten detaylı bir şekilde anlatılacak olan Hong Kong meselesi üzerinden, Çin'in Victoria döneminde yaşadığı aşağılanmalardan kurtuluşuna ve Tayvan ile Tibet meselelerine dair politikalarındaki muhtemel gelişmelere de eğilmiş olacağız. Bu dönem Çin'in başında o her daim ciddi yüzüyle Jiang Zemin vardı, fakat başarıların çoğu aslında Deng'in mirasının devamı niteliğindedi.

Dördüncü bölüm, Pekin Olimpiyatları'nın simgelediği, 21. yüzyılın ilk on yılını ele alıyor. Dünyanın en büyük spor etkinliğine ev sahipliği yapan Komünist Çin görüntüsü akıllara kazınmış olsa da, olimpiyat oyunları birçok çatışmayı da beraberinde getirdi. Bu bölümde ayrıca Çinlilerin aslında kimler olduğu sorusuna da yanıt arıyoruz: Kimi uzmanlar Çin'den bahsederken, Mao döneminde dünyaya sunulan, tek tip çehreye sahip bir milyar tüketici resmi çiziyorlar. Oysa herkesi içine katan "Çinli" kategorisinde birçok alt grup var. Üstelik bu alt grupların birçoğunun nüfusu, kimi ülkelerin toplam nüfusundan bile fazla. 90 milyondan fazla üyesiyle ÇKP, Almanya'nınkinden daha kalabalık bir nüfusa sahip mesela. Öte yandan, Çin'deki Müslüman sayısı, İsveç'teki İsveçli sayısından fazla. Peki ya kentli ve köylü Çinliler? Ya da zengin ve yoksul Çinliler?

Beşinci bölüm, Batı kapitalizminin cebelleştiği büyük ölçekli meselelerle uğraşmaya başlayan Çin'in karşılaşabileceği olası sorunlara eğiliyor. Küresel piyasalara dahil oluşuyla ekoloji, sürdürülebilirlik ve ticaret gibi alanlardaki ulus ötesi sorunları ilk kez gündemine almak zorunda kalan Çin, bu süreçte dünyanın geri kalanı üzerindeki tesirini de gözler önüne sermiş oldu. Münzevi Çin'in yabancı güçler tarafından paylaşılmasından iki yüzyıl sonra, çok sayıda yabancı ekonominin kılcal damarlarına kadar nüfuz eden Çin yeni bir emperyal güç biçimi yaratmanın eşiğinde. Çin'in gıda tedarik zincirindeki zararlı maddeler Amerikan marketlerine girdiğinde, Çin'in hidroelektrik santralleri komşu Güneydoğu Asya ülkelerinin nehirlerini kuruttuğunda, Çin bankaları kimi uluslararası sektörlerin tamamında baş yatırımcı olduğunda, önceden hakkında fikir sahibi olmayanlar için bile büyük önem taşır hale geliyor Çin. Bu son bölüm, 12. Beş Yıllık Plan'ı baz alıyor. Söz konusu plan, Çin hükümetine bağlı bir düşünce kuruluşunun, 2015 ve sonrasında neyin önemli olacağına dair tavsiyelerini harmanlıyor.

Bir milyardan fazla insanın yaşadığı karmaşık bir ülkenin yetmiş yıla yayılan modern tarihini bu kadar kısa bir kitapta an-

latmak zor, aslına bakarsanız imkânsız. En önemli aktörler en genel hatlarıyla anlatılacağı için ister istemez atladığımız şeyler de olacaktır. Çin siyasetinin ayrılmaz bir parçası olan kavgalara, darbelere ve ideolojik çekişmelere çok fazla yer ayıramayacağız. Komünist Parti söyleminin değişken yapısı, öne çıkmaktansa isimsiz kalmayı, karizmadansa gösterişsizliği tercih ediyor. Pek çok konuşmanın ve bildirinin dayanılmaz derecede sıkıcı olmasının sebebi de bu. Dolayısıyla alıntılarını mümkün olduğunca kısa ve öz tuttum. Hikâye günümüze yaklaştıkça, en akılda kalıcı ve simgesel aktarımları tercih ettim. Bu tercihim kimi yerlerde dedikodular ve internet şakaları uğruna önemli meseleleri göz ardı ettiğim izlenimi verebilir, fakat tam da şu anda Çin’le ilgili bilinmesi gereken en önemli şeylere dair bir resim çizme çabam bunu gerektiriyor.

“100 maddede Çin” bölümündeyse, kitapta mecburen hızlıca geçtiğim meselelere dair daha derin bilgiler sunan kitapları ve çevrimiçi kaynakları bulabilirsiniz.

Yüzyıllık Aşağılanma

Çin’in müfredattaki ders kitaplarında “Yüzyıllık Aşağılanma” adı verilen bir dönemden söz edilir. 1839 dolaylarından 1949’a dek süren bu dönemde Çin, yabancı güçlerin saldırısına uğramış, sömürgeleştirilmiş, kaynaklarına el konmuş ve güç diplomasisi yüzünden limanlarını zorla ticarete açmak zorunda kalmıştı. Ayrıca Afyon Savaşları’nın ardından Çinlilere uyuşturucu satma imkânları genişleyen İngilizler, Hong Kong adasını 1841’de devralmışlardı.

Hong Kong, yabancı güçlerce paylaşılan Çin’deki onlarca bölgeden biriydi yalnızca. Örneğin Rusya 1858’de Pasifik kıyılarındaki 1 milyon kilometrekarelik bir alana el koymuş; İngilizler ve Ruslar 1870’lerde ülkenin iç kesiminde Kaşgar adıyla kurulan (ve liderinin ölümünün ardından 1877’de dağılan) Müslüman devletin bağımsızlığını tanımakta gecikmemiş; Fransızlar 1880’lerde